

Тема №2

ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ ТА БАЗИСНІ ІНСТИТУТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

План

1. Основні теоретичні концепції формування національної економіки
2. Проблеми пріоритетів в умовах перехідного періоду
3. Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

1. Основні теоретичні концепції формування національної економіки

- В історії економічної думки виокремлення національної економіки в усій сукупності її визначальних характеристик можна співвіднести з епохою меркантилізму, коли вперше була запропонована логічна послідовність заходів державної протекціоністської політики в сфері зовнішньої торгівлі.
- Метою економічної політики меркантилізму було збільшення багатства нації, держави у вигляді матеріальної складової – дорогоцінних металів, і ротового багатства.
- Завданням протекціонізму, як державної політики, був захист національної промисловості, таким чином, меркантилісти перенесли принцип максимізації економічного багатства країни на рівень національної політики.

Основні теоретичні концепції формування національної економіки

Представники **класичної** політекономії впритул підійшли до визначення нації та національної економіки. На думку А. Сміта, головна задача політичної економії кожної країни - зростання її багатства і могутності, що можна досягнути шляхом запровадження принципів економічної свободи як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Д. Рікардо визначав націю через географічний простір, що володіє природним потенціалом (зокрема, ґрунтами з нерівномірною родючістю) та обумовлює характер економічної діяльності.

Дж. Ст. Мілль країну трактував як регіон, в межах якого фактори виробництва є мобільними, однак їх мобільність обмежується державними межами.

Основні теоретичні концепції формування національної економіки

Значний внесок у становлення теорії національної економіки внесли представники **німецької** історичної школи.

- Г. Шмоллер сформулював «генетичний підхід» до вивчення економіки: національне господарство залежить від численних факторів, - соціально-історичних, національно-психологічних, етнічних, навіть антропологічних, а також - від "економічної психології" народу, що визначає неповторність кожної країни.
- Ф. Ліст у своїй праці «Національна система політичної економії» під національною економікою зображає цілісне економічне утворення, що розвивається за власними законами, які визначаються історією, традиціями, законодавством.
- В. Рошер розглядав історичні аспекти національних особливостей країн, що проявляються у здібностях, ступені розвитку, існуючих інститутах окремих народів і безпосередньо впливають на економічні процеси.
- Б. Гільдебранд наголошував на тому, що сама назва економічної науки – Volkswirtschaftslehre (з нім. – народногосподарське вчення) вказує на те, що вона вивчає не тільки явища господарської діяльності всього людства, але явища, що відбуваються в межах певної

Основні теоретичні концепції формування національної економіки

Реалії розвитку провідних країн світу наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. засвідчили погребу в поєднанні ринкового механізму та державного регулювання. Нового імпульсу теоретичним обґрунтуванням національної економіки надали дослідження американських інституціоналістів.

Розвиток економіки країни вони досліджували через систему інститутів – узаконених чи прийнятих правил здійснення економічної діяльності. З поширенням теорії англійця Дж. М. Кейнса, національна економіка стала трактуватись як змішана система, де рівноважливі як ринкова саморегуляція, так і державне регулювання економічних процесів.

Основні теоретичні концепції формування національної економіки

Вагомий внесок до розуміння національної економіки зроблено теорією домінування Ф. Перру. Він розглядав націю в контексті індивідів та груп, що підкоряються державі з її монопольним правом на організовану та легітимну форму примусу. З позиції ефекту домінування в міжнародній економіці Ф.Перру розрізняв національні економіки тотального домінування, лідерства, одностороннього впливу, часткового домінування.

Отже, *національна економіка* - це складна, відносно відособлена соціально-економічна система, що характеризується територіально-адміністративною цілісністю, спільним політико-правовим, економічним та соціальним простором.

Основні теоретичні концепції формування національної економіки

Національна економіка має певні загальні властивості - *цілісність, ієрархічність, інтегративність.*

- *Цілісність* національної економіки проявляється в тому, що зміна її структури, зв'язків чи поведінки будь-якого економічного суб'єкта здійснює вплив на всі інші економічні суб'єкти та змінює економічну систему в цілому. В свою чергу, будь-яка зміна національної економіки спричинює перетворення структури, зв'язків та поведінки економічних суб'єктів.
- *Ієрархічність* національної економіки означає, що вона складається з компонентів, що утворюють багаторівневу систему. Саме численні національні економіки формують світову економіку і кожний компонент національної економіки – в свою чергу є складною системою.
- *Інтегративність* національної економіки означає володіння властивостями, що відсутні у її компонентів.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Охарактеризуйте основні етапи формування теорії національної економіки?
2. Націоналізм і активна інтеграція до світогосподарського простору, наскільки сумісні ці речі?
3. Інституціоналізм – основний напрям в сучасній економічній науці, що дозволяє здійснити розгорнутий аналіз національної економіки, наскільки Ви з цим погоджуєтесь?

2. Проблеми пріоритетів в умовах перехідного періоду

Перехідні процеси в економічних системах розпочинаються із поступового нарощування ролі певного елемента, що в силу дії внутрішніх факторів системи, набуває провідної ролі.

Перехідним називають період, коли одна економічна система знаходиться у стадії розпаду, а інша - у стадії формування. Перехідний період не має визначених часових обмежень, крім цього, вирішальне значення має не його тривалість, а стан. Критерієм завершення процесу формування є відтворення умов виникнення і функціонування як власних продуктів системи.

Перехідний період характеризується не лише структурною перебудовою економічної системи, але й зміною пріоритетів. Від ступеня узгодженості пріоритетів та реформ залежить тривалість перехідного періоду та його успішність. Характеристики перехідного періоду поділяються на:

- предметно-технологічні;
- соціально-економічні;
- духовно-психологічні.

Проблеми пріоритетів в умовах перехідного періоду

Для сучасного світового розвитку теж характерні перехідні процеси, які набули глобального масштабу. Переважно позитивну спрямованість мають тенденції:

- посилення уваги до нематеріальної складової життя людини, її духовного **та** культурного розвитку;
- інноваційний характер соціально-економічних процесів, коли **постійне оновлення та** удосконалення є повсякденним **явищем та необхідною** умовою суспільного прогресу;
- соціалізація економічного розвитку, яка виявляється у підвищенні важливості соціальних благ для населення країн світу.

У предметно-технологічному напрямку слід виділити пріоритетність ставлення до праці, як до творчого процесу. Творчий підхід до процесу праці дозволяє значно підвищити її якість і створити умови для досягнення високого рівня розвитку як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Проблеми пріоритетів в умовах перехідного періоду

Серед соціально-економічних пріоритетів перехідного періоду слід виділити формування нового типу людини, яка стає активною силою для реалізації власних потреб. Слід також відмітити значне розширення потреб людини, а для їх реалізації необхідно утвердження нових відносин власності. На цій основі людина усвідомлює власні потреби та наявні можливості і має достатньо засобів для досягнення власного добробуту. Утвердження такої людини можливо лише при пріоритетності побудови громадянського суспільства, члени якого шанобливо ставляться до суспільних норм та з повагою відносяться до потреб кожного індивіда.

До духовно-психологічних пріоритетів відноситься формування психології суспільства та її громадян відповідно до економіки ринкового типу, ставлення до праці як до засобу самореалізації поряд з підвищенням власного добробуту, а також збереження духовного потенціалу нації, як джерела її неповторності та самобутності.

Проблеми пріоритетів в умовах перехідного періоду

Для сучасного українського суспільства гостро постає проблема визначення основних пріоритетів для удосконалення соціально спрямованої ринкової економіки. До їх складу першочергово має увійти:

- усвідомлення нагальності якісних зрушень в економічному процесі та обґрунтоване відображення соціальної спрямованості в площині стратегічних та тактичних цілей економічної політики;
- відображення активної політики національної конкурентоспроможності в національній ідеї та реалізація її на системній основі;
- поширення постіндустріальної стадії розвитку через розширення переліку факторів економічного розвитку України сучасними – інформаційним, інноваційно-технологічним;
- запровадження цілеспрямованої стратегії розвитку особистості - як основи суспільного прогресу, починаючи від забезпечення необхідної якості життя людини до випереджаючого розвитку її інтелектуалізації.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. В чому суть особливостей зміни інституціональної структури перехідної економіки?
2. Чи можна вважати правильним вибір ринкової економічної моделі для України за умов зростання геоекономічних викликів?

3. Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Інститути – це правила гри в суспільстві; механізми, що забезпечують виконання правил, норми поведінки, що структурують постійно діючу взаємодію між людьми.

Таким чином, будь-яка людська діяльність відбувається в суспільстві, а відтак повинна узгоджуватись із певними, існуючими та прийнятними правилами поведінки, економічної в тому числі. Саме суспільство зацікавлене у запровадженні та підтримці уніфікованих правил економічної діяльності, здатних сприяти узгодженню численних індивідуальних інтересів.

Оскільки інститути – це правила гри в суспільстві, вони призначені виконувати певні функції. По-перше, це – регулювання поведінки суб'єктів ринку, оскільки за умов економічного лібералізму завдання узгодження та спрямування індивідуальних інтересів лежить саме на економічній системі. По-друге, інститути покликані мінімізувати трансакційні витрати, тобто витрати на забезпечення трансакцій – ринкових обмінів, за рахунок налагодження ефективної комунікації, обміну інформацією тощо.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Базисними інститутами національної економіки за О.

Уільямсоном слід вважати основні *політичні, соціальні та правові інститути*, що складають основу виробництва, розподілу, обміну та споживання, – суспільного відтворення. Саме базисні інститути визначають домінуючий тип економічної системи, оскільки вони визначають ключові правила здійснення господарської діяльності.

Грунтовний підхід до аналізу базисних інститутів дає концепція інституціональних матриць, яка розрізняє ідеологічні, політичні та економічні інститути. Своє формальне закріплення базисні інститути отримують в правових інститутах.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Розрізняють два ідеальних типи інституціональних матриць: Х і а У-матриці, що відрізняються комплексами базисних інститутів, що їх формують.

Для Х-матриці характерними є такі інститути:

- в економічній сфері - інститути редистрибутивної економіки, їх сутність формує обов'язкове опосередкування Центром руху цінностей та послуг, а також прав з їх використання;
- в політичній сфері - інститути унітарного політичного устрою;
- в ідеологічній сфері - інститути комунітарної ідеології, суть яких полягає в домінуванні колективних, загальних цінностей над індивідуальними.

У-матриця має такі базисні інститути:

- в економічній сфері - інститути ринкової економіки;
- в політичній сфері - інститути федеративного політичного устрою;
- в ідеологічній сфері - інститути субсидіарної ідеології, в яких закріплено домінуюче значення індивідуальних цінностей відносно колективних.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Виокремлення базисних інститутів та інституціональних форм дозволяє відокремити сформовані в процесі історичного розвитку та закріплені в національній культурі усталені комплекси соціальних відносин від обумовлених конкретними умовами господарювання способів, правил, норм поведінки та організаційних форм економічної діяльності. Особливе значення таке розмежування має за умов суспільної трансформації, переходу до ринкових умов, оскільки дозволяє встановити ступінь відповідності нових інституціональних форм щодо базисних інститутів.

В інституціональній структурі національної економіки важливе значення мають неформальні (позалегальні) інститути, значення яких полягає у регулюванні тих суспільних взаємодій, які не охоплені дією формальних інститутів (наприклад, бізнесова етика), або ж щодо яких формальні норми з певних причин не діють (за умов перехідної економіки). За Д. Нормом, неформальні інститути є своєрідним продовженням, розвитком та модифікацією формальних; соціально санкціонованими нормами поведінки; внутрішніми, обов'язковими до виконання стандартами поведінки.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Неформальні інститути отримують прискорене поширення саме в транзитивних економіках, що переконливо довів у своїй праці "Інший шлях. Невидима революція в третьому світі" Е. де Сото.

За умов становлення **ринкової** економіки, без належної регулюючої ролі держави, позалегальні форми економічної діяльності можуть перебрати на себе функцію формування конкурентного середовища.

Першочергово це відбувається в тіньовому, не бюрократичному секторі. Стрімке зростання трансакційних витрат в транзитивній економіці унеможлиблює економічну діяльність багатьох ринкових суб'єктів, особливо в період їх входження на ринок.

Тому регулятором економічної діяльності стає співставлення "витрат підкорення закону" із "витратами доступу до закону". На зміну принципу індивідуалізму приходить принцип взаємодії організацій, значна частина яких діє нелегально.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Інституціональна структура національної економіки – це певний впорядкований набір інститутів, що формують матриці економічної поведінки та встановлюють певні обмеження для господарюючих суб'єктів, які формуються в рамках певної системи координації господарської діяльності. Інституціональна структура сучасної економіки ринкового типу є поєднує як механізми ринкового так і притаманні для даної економічної системи специфічні інструменти державного регулювання.

Відповідно до міжнародних стандартів обліку економічної діяльності, існує функціонально-видова (галузева) структура національної економіки, що відображає співвідношення, зв'язки та пропорції між економічними секторами. В складі функціонально-видової структури виокремлюють сфери:

- матеріального виробництва
- матеріальних послуг
- соціальних послуг

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

Для транзитивної економіки зміни інституціональної структури є першочерговими умовами створення ефективного ринку. Висновки нової інституціональної теорії відображають специфіку переходу від планово-адміністративної до ринкової економіки:

1. Формальні закони можуть бути змінені у відносно короткий термін, тоді як неформальні норми змінюються поступово.
2. Функціонування економіки визначається державним устроєм, що формує економічні закони, які створюють та забезпечують ефективні права власності та визначають політику розвитку.
3. Ефективні політико-економічні системи формують гнучкі інституціональні структури, здатні переживати шоки та ставати фактором успішного розвитку.

Формування базисних інститутів в умовах трансформаційного періоду

В Україні сформовано базисні інститути національної економіки. Розроблена та діє система законодавчих та правових норм, що забезпечує діяльність економічних суб'єктів на реалізацію ними власних інтересів та здійснення необхідних трансакцій.

Існуюча в Україні система управління національною економікою, її інститути репрезентують конституційно визначений унітарний політичний устрій. Разом з тим, державне управління в Україні ще має вдосконалюватись в напрямі забезпечення рівного доступу до ресурсів всіх економічних суб'єктів та специфікації прав власності.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Якою є інституціональна структура національної економіки?
2. В чому полягає сутність, роль базисних інститутів національної економіки?
3. Охарактеризуйте інституціональні особливості X та V -матриць.
4. Назвіть та охарактеризуйте складові структури національної економіки.
5. Охарактеризуйте базисні інститути національної економіки з точки зору їх розвитку в Україні.
6. Які зміни, Ви можете запропонувати, задля удосконалення структури економіки України?